



מכון שלום הרטמן

הלל סדוק ושלם: מסה לחג העצמאות

מאת משה מאיר

הלל סדוק ושלם. מסה לחג העצמאות.

שישים שנה אנחנו חוגגים את עצמאותנו, שישים שנה וטרם השלמנו עימה. חג לא פתור, באורחות קיומו ובדרכי חגיגתו. בשנים האחרונות יותר מתמיד, קולות אי נחת עולים מפלחי קהילותינו השונים. יש שקשה להם, עם המדינה כשהיא לעצמה. חיים אנושיות ומדינה, אינם עולים עבורם בקנה אחר. יש שקשה להם עם המדינה הכובשת, ויש שקשה להם עם המדינה המתנתקת. משמאל מימין מן הרוב ומן המיעוט, חובטים בחג ומתקשים בשמחתו. מעבר לכל הקולות בוקעת נהמת קול גדולה: תחושת חיים כי הישות זרה למדינה. המדינה איננה זרה לחיינו. ההפך הוא הנכון בעיניים אלה, המדינה רחוקה מהם ומנוכרת להם. אלה מגיעים לכך מהבלטת היחיד, שלא מתאים לו לעטות את מדי הצבא. היות חלק מקבוצה בה היחיד כופף יחידותו, ובכך – בתודעתם - מקהה את רוחו. אלה מגיעים לכך מצד התנפצות חלום הזהות, בין המדינה ובין האידיאה המכוננת עולמם. כגודל האהבה שהיתה, כך גדול עתה הכעס אם לא השנאה.

משתי השלילות נשקפות שתי תמונות שהתנפצו, חשוב לציירן בכדי לדעת לצור תמונה חדשה. התמונה האחת מזהה את המדינה עם הישות, עם הקיום האנושי של בניה. מוקד הזהות של כל יחיד, הוא היותו איבר מהמדינה. ביטוי מובהק לתמונה זו הוא היחס לצבא, הוא המהווה את הישות המובלטת של המדינה ושל אזרחיה. המדים, ביטול רצון הפרט בפני הפקודה, הדגל שבמרכז המחנה – כל אלה הם פניה של תמונה זו. האזרח הוא חייל בחופשה, ומי שאיננו חייל אזרחותו רופפת. תמונה זו יכולה להופיע בכל מדינה ומדינה, בישראל המתחדשת היא מקבלת עומק ונופך נוספים. הצבא הוא הביטוי של השיבה אל התנ"ך, מעולם חכמים הגלותי אל עולם דוד מלך ישראל בן הארץ. בן הארץ בן החורין, ולא עולם חכמי המשנה – גם אם בני הארץ, בני דור החורבן והשעבוד. 'ימי צקלג' של יזרה, הוא הביטוי החריף של עולם זה. שברי אינדיבידואליזם מוסט, מפני הישות הצבאית העכשווית בצקלג של דוד. תמונה זו, היתה הבסיס של הציונות הארץ ישראלית. היא שהקימה את המדינה, היא שנשאה אותה על כתפיה בעשוריה הראשונים.

התמונה השניה, ייחודית לציונות הדתית. היא באה מבית מדרשו של הרב קוק, ובמיוחד מזה של בנו – הרב צבי יהודה. 'מדינת ישראל היא כסא ה' בעולם', כתב הרב צבי יהודה. כך ראו אותה תלמידיו, במיוחד מאז עשורה השלישי של המדינה. המדינה היא המלכות, וזו מגיעה עד כדי ספירת המלכות השמימית. שמים וארץ נושקים, בנשיקה של אהבים. ההיסטוריה מוכיחה את הזהות, בין מלכות של מעלה ובין מלכות של מטה. זורמת ההיסטוריה מהשואה, מגיעה עד הקמת המדינה שאת יומה חוגגים בהלל שלם בברכה. מהקמת המדינה היא בוקעת, שיאה במלחמת ששת הימים. היסטוריה המונעת על ידי המלכות השמימית, מוכיחה את עצמה ומעצימה את ישותה. הישות זורמת בחוקיות משל עצמה, היחיד – האיש הפשוט

או המנהיג – מונהג על ידה. לא ייתכן פער בין האידיאה ובין המציאות, אם יתגלה לשעה – ישוב נהר הישות ויבטלנו.

את שתי התמונות הללו מעמידה תמונה שלישית. תמונת האדם באשר הוא אדם, ובעלת כוח ועוצמה ייחודיים במעגלי מקורות היהדות. תמונה זו היא תמונת האוטופיה, תמונת השלום העתידי. תמונה המתארת שינוי כללי המשחק, ביעור הרוע על מגוון הופעותיו. **'וגר זאב עם כבש'**, **'וכתנו חרבותם לאיתים'**. **'בלע המוות לנצח'**. עוד המוני פיסות, יוצרות יחדיו את התמונה. מכוחה של תמונה משיחית זו, חותרים נושאי תמונת המדינה היהודית אל עבר השלום. מכוחה של תמונה זו, חותרים נושאי התמונה הציונית דתית אל ההופעה המשיחית השלימה. אמנם רק בעתיד ישתנה היש, אך העתיד מקרין ומכונן את ההווה. הווה שהוא תחילת הגאולה כלליו רופפים, אפשר להתעלם מהם ולא לכאוב את מגבלתם.

כאשר האוטופיה לא מתממשת, נסדקת התמונה ובנייניה מתמוטטים. אמנם מחזיקי התקווה יכולים לטעון, מקומה של האוטופיה בקצה הזמן שטרם בא. אך יש נקודה בה מפנים הלבבות עורף, ונקודת התכלית מאבדת את כוחה מכונן ההווה. דומה שכך קרה, כשהוברר שהשלום והחיים ה'נורמאליים' לא מגיעים. כך קרה כשהמדינה והממשלה המושלת בה, לא פעלו על פי תמונת המלכות המקווה. מימין ומשמאל מבין גלויי הראש ומבין חובשי הכיפה, קמו קולות החובטים במדינה. קולות אלה מתקשים לחוג את חגה בלב שלם, כל קול ונימוקיו עמו כפי שנפרשו לעיל.

שלוש תגובות אפשריות אל מול ההתמוטטות הזאת: האחת - לומר לה הן, להפנות עורף למדינה וליום חגה. השניה - להתעלם, להמשיך להחזיק ביום ובאידיאות שכוננו אותו בעבר. השלישית - להכיל את קולות ההתמוטטות, ולבנות את בניין העצמאות באופן חדש. מסה זו תלך בדרך השלישית.

התמוטטות האוטופיה היא חוויה קשה, אך יש בה כדי לפקוח את העיניים לראות את המציאות כפי שהיא. לעולם לא יגור זאב עם כבש, החרבות לא תכותתנה לאיתים, והמוות לא יבלע. זאת תמונת העולם באופן כללי, וזאת התמונה המיוחדת למדינת ישראל. לעולם לא יהא שלום מלא בין ישראל לשכנותיה, החלום כי הן תקבלנה אותנו בהפנמה ובהשלמה אינו בר מימוש. אין זה אומר כי לא צריך לחתור אל השלום, אל מזעור האלימות עד כמה שאפשר. אך אין לתלות את הקיום בחלום האוטופי, כך שיתמוטטו אם אין הוא מתממש. אלה הם כללי המשחק, משחק החיים בכלל ומשחק החיים של מדינת ישראל בפרט. בתוך כללי המשחק האלה, צריך עתה להתחיל ולשחק.

אחר שאמרנו הן להתמוטטות האוטופיה, נאמר הן לשלילת הזהות שבין המדינה ובין הישות. בוודאי – הישות אינה זהה למדינה. המחשבה כי החיים המלאים זהים למדינה, מקצצת את כנפי החיים. המחשבה כי החייל במדיו הוא האדם השלם, היא מחשבה שגויה ועקומה. החיים המלאים מתקיימים בשוליים, אליהם לא מגיעה יד הממסד והמדינה. האדם במלאותו לא רק שהוא האזרח, אלא אף האזרח בזירות האישיות המשפחתיות והקהילתיות שאינן

ממוסדות ואינן ממלכתיות. ויחד עם זאת עליו להכיר, המדינה וממסדה הן תנאי הכרחי לקיומו לאפשרות ישותו ולמלאות חייו. הדברים נכונים ביחס לכל אדם ולכל קהילה, ביחס לעם היהודי על אחת כמה וכמה. אין אפשרות להביא את מלאות הקיום של היחיד, ללא ממסד רפואי משפטי ובטחוני. בהתקיימו יכול היחיד לחיות הרחק ממנו, אך ביטולו יביא להרס החיים על כל רובדיהם. יצווחו שוללי העמדת הזהות על השואה, אך את הניסיון החד כתער אי אפשר להקהות. חיים יהודיים ללא מדינה, זהו הימור מסוכן שיותר אי אפשר לאחוז בו.

כשם שהישות אינה זהה למדינה, כך המלכות – במובנה הקבלי והדתי – איננה זהה למדינה. המחשבה כי מלכות שמיים מתממשת בפקידות אפורה של משרדי הממשלה, אף היא שגויה ועקומה. החיים הדתיים מתקיימים בשולי המדינה, אסור להם לחתור להתלכד עימה. אך המדינה היא תנאי הכרחי לאפשרות קיומם של החיים הדתיים, המהווים חלק מהחיים כשהם לעצמם. המדינה לא אמורה לפעול תמיד בהתאם לחיים הדתיים, יש ומדינה אף פועלת בניגוד להם. זאת בהינתן כי המדינה אמורה לשקף את חיי מכלול תושביה, ואינה זהה מראש עם האידיאה הדתית. אסור לאדם הדתי להתנות את זיקתו למדינה בהתאמה בינה ובין חייו, במיוחד כשאי ההתאמה אינה מתייחסת לחייו שלו. אם המדינה מאפשרת לאחרים לפעול בניגוד לאמונותיו – למכור חמץ או חזיר או לחלל את השבת, הוא יכול להיאבק על דרכו. אך אין בין הכישלון ובין הפניית עורף למדינה ולא כלום, מפני שהמדינה איננה זהה לא לישות ולא לאידיאה הדתית. אפשר להתווכח על מה ראוי לאדם הדתי להיאבק במישור הפוליטי, אי אפשר להשלים עם הפניית העורף במקרה של כישלון פוליטי. כאן מופיע בלבול בין המדינה כתנאי הכרחי לקיום בכלל ולקיום היהודי בפרט, ובין המדינה כתואמת לאופני קיום אלה.

את השניות הזאת שבין המדינה ובין הישות, יש להביא לידי ביטוי בחגיגת יום העצמאות. מהצד האחד נטילת חלק בטקסים הממלכתיים, ומאידך – בחג המשפחה שבחיק הטבע. כל אחד מבליט פן אחד של הישות, הטקס את התנאי ההכרחי והאכילה המשפחתית את הישות. הטקס את הצורה המאפשרת את התוך, והאכילה המשפחתית את התוכן שהוא התכלית. זה ללא זה לא יביאו את החג למלאותו, מסומליהם לא יתקיימו כל אחד בנפרד. אף את השניות שבין המדינה ובין ה'מלכות', יש להביא לידי ביטוי בחגיגת החג. מהצד האחד – הביטוי הדתי שבתפילה, ומהצד השני – הביטוי החילוני שבטקסי המדינה ובסעודת הטבע המשותפת לחילוניים ולדתיים. חגיגה המבטאת שניות איננה אתגר פשוט, אך היא מובילה את התודעה למצב בוגר ומלא.

השניות איננה רק פתרון, השניות היא גם בעיה. במקום בו יש שניות בין צורה ובין תוכן, שם קיים גם פער. הפער – אם מתבוננים בו בעיניים פקוחות, הוא מקום של כאב – הוא שריטה וצלקת. היחיד כואב את הפער, שבין מלאות חייו ובין קיומו כאזרח וכחייל. הוא חייב להיות אזרח וחייל, ולכן הוא פוגם בישותו. רק הפגימה בישות תאפשר את הישות, וזה מצב מורכב וכואב. איש הדת כואב את הפער בין המדינה ובין האידיאה הדתית, המדינה היוצרת פער זה

היא תנאי הכרחי לאפשרות הדתיות. קשה להכיל פער שכזה בשפה הדתית, הנוטה לאחדות ולשלמות.

את שני מחוזות הכאב הזה, מבטא ומסמל ההלל השלם. הוא אשר נבחר, לציין את יום חג עצמאותנו. טעות עמוקה קיימת בהבנת שלמותו של ההלל, ובהבנת מושג השלמות בכלל. יש הרואים במושג השלמות מושג חלק, כעיגול שמתום אין בו. חוויית השלמות על פי תמונה זו, אף היא חלקה ושמחתה שלימה. אסור שיהא דבר שיעמעם את אור השמחה, אם יהיה – לא תהא השמחה שלימה. אם לא תהא שלימה, כאילו לא תהא קיימת בכלל. לעומת תמונה זו, עומדת תמונה אחרת. השלם אינו החלק, אך הוא צירוף של חלקים. בין חלק לחלק יש תפר ויש קו, השלם הוא הסדוק וצלקתו ניכרת בו.

ההלל השלם הוא מחצית ההלל, ועוד השלמות ההופכות אותו לשלם. חצי ההלל כולל שני חצאי פרקים, חציו השני של פרק קט"ו וחציו השני של פרק קט"ז. ההלל השלם משלים את שני הפרקים, וקו התפר הוא קו של שרטת. שתי המחציות החסרות בחצי ההלל, מכילות תכנים קשים וכואבים. **למה יאמרו הגוים איה נא אלוהיהם!?** אומנם מיד באה ההתנצלות: **ואלוהינו בשמים**, אך אין בה כדי להקהות את מכאוב השאלה. אף המחצית השניה כואבת ולא פשוטה: **שובי נפשי למנוחכי, כי ה' גמל עליכי. כי חילצת נפשי ממוות את עיני מן דמעה את רגלי מדכי.** אם צריך המשורר לקרוא לנפשו כי תשוב למנוחתה, משמע שהיא עדיין מוטרפת ומוטרדת. למרות שכבר חולץ ממוות מדכי ומדמעה, יסורי הנפש עדיין תוקפים. **אתהלך לפני ה' בארצות החיים, האמנתי כי אדבר אני עניתי מאוד. אני אמרתי בחופזי, כל האדם כוזב.** פסוקים סתומים ומהוססים, רק שדה הכוונה הכללי שלהם ברור. האיש מוצא עצמו בארצות החיים, כנראה שקודם לכן היה מוטל בארצות המוות. יש בו או היתה בו אמונה, למרות שהיה עני ומעונה מאוד. במצב בו היה נתון אמר דבר בחופזה, דבר ממנו הוא חוזר עתה. הוא אמר כי כל האדם כוזב, איבד את אמונו בבני האדם. עכשיו מבטו רחוק יותר, עתה הוא מכיר כי יש בני אדם בהם אפשר לבטוח. חוסר האמונה והאמון, המוות והעיני – אלה הם השדות המצטרפים למחצית ההלל כדי להשלימה. השלם איננו העגול המחויך והמפויס, השלם הוא הכולל את מחוזות הכאב והיאוש.

ההלל השלם הוא הביטוי התואם לחג העצמאות. מעבר לשרטת המדממת שבין יום הזיכרון ובין יום העצמאות, השרטת שבהלל משקפת את השלמות השבורה המודבקת והמתוקנת של היום עצמו. החיבור הקשה שבין המדינה ובין הישות, הצלקת המסמלת את התפר שבין האידיאה של הקיום היהודי ובין הממשות שבמדינה. אלה הם פצעי שלמות שאי אפשר בלעדיהם, והם קוראים לשמחה בוגרת ולא לשמחה ילדותית תמימה.

התלמוד במסכת ברכות מעצב את דרכי השמחה הראויות בעיניו:

מהו 'וגילו ברעדה'?

אמר רב אדא בר מתנא אמר רבה: במקום גילה שם תהא רעדה.
 אביי ישב לפני רבה, ראה שהיה מבודח מאוד. אמר: 'וגילו ברעדה' כתוב! אמר לו: אני
 מניח תפילין.

רבי ירמיה ישב לפני רבי זירא, ראה שהיה מבודח מאוד. אמר לו: 'בכל עצב יהא מותר
 [רש"י: כשאדם מראה את עצמו עצב, יהיה לו שכר]. אמר לו: אני מניח תפילין.

מר בנו של רבינא השיא את בנו. ראה שהחכמים מבודחים מאוד. הביא כוס יקרה, בת
 ארבע מאות זו, ושבר לפניהם - ונעצבו.

רב אשי השיא את בנו, ראה שהחכמים מבודחים מאוד. הביא כוס של זכוכית לבנה [יקרה
 מאוד] שברה לפניהם - ונעצבו.

אמרו חכמים לרב המנונא הקטן בשמחת נישואי בנו של רבינא: ישיר לנו מר. שר להם:
 ווי לנו שנמות, ווי לנו שנמות. אמרו לו: אנחנו מה נענה אחרריך? אמר להם: איפה התורה
 ואיפה המצווה שיגנו עלינו?!

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה,
 שנאמר: 'אז ימלא שחוק פינו ולשונו רינה', אימתי? בזמן ש'יאמרו בגוים הגדיל ה'
 לעשות עם אלה'.

אמרו עליו על ריש לקיש, שמימיו לא מלא שחוק פיו בעולם הזה, מרגע ששמע את דברי
 רבי יוחנן רבו. [ברכות ל" ע"ב – ל"א ע"א. בתרגום]

מה רע בהיות האדם מבודח מאוד? יש אומרים כי זהו מצב יצרי העלול להוביל את האדם
 לחטא. יש אומרים כי רע כשלעצמו, מצב קיומי של קלות הדעת. אך לנו נראה כי הבעיה היא
 בהיות מצב קיומי זה נעדר אותנטיות. החיים אינם בדיחה. שחוק ודמע מעורבבים בהם. לכן
 חשוב היה לחכמים ליצור את האיזון שבין בדיחות הדעת ובין העצב. מי שמניח תפילין, יש בו
 כלי מאזן – המאפשר לו להשתלח בבדיחותו. מי שלא – יש צורך בגורם חיצוני – כגון הכלי
 השבור. בדיחות הדעת וכלי שבור גורם עצב, זאת התמונה הנאותה של המצב הקיומי של
 האדם. זה הוא ההלל השלם הסדוק בחג העצמאות. רבי יוחנן מורה כי רק העתיד האוטופי
 יאפשר את השחוק המלא. אנו המבטלים את האוטופיה, מורים כי רק שחוק סדוק מבטא את
 החיים כפי שהם.

מי שלא ויתר על האוטופיה, רואה את חג העצמאות הזה כחלקי ולא שלם. מי שחי את חיו
 בעולם לא אוטופי, השלם הסדוק הוא שלימות לו. עולם שלם זה אותו אנחנו חוגגים, יש בו
 סדק פצע וצלקת. זה עולם שלעולם יש לשקוד על תיקונו. זה עולם נוצץ ביופיו מבעד לדמעות
 על חסרונותיו. זה עולם בו ראוי לברך בשם ובמלכות, 'אשר קידשנו במצותיו וציוונו לקרוא
 את ההלל'.